

KORUPCE

přežitek nebo adaptační mechanismus?

Na téma korupce – ať v policii, nebo na kterémkoli jiném úseku společenského života – bylo již napsáno mnohé. Ve svém příspěvku si nekladu za cíl všestrannou analýzu příčin tohoto sociálně-patologického jevu; spíše bych se rád na něj podíval z poněkud jiné stránky, než bývá obvyklé.

Často čteme, že korupce v naší společnosti je jednak jakýmsi **reliktem minulosti** (v našem případě režimu před rokem 1989), jednak **důsledkem nedostatečné funkčnosti kontrolních mechanismů** na rozmanitých institucionálních úrovních veřejného života. Jistě je na obojím mnoho pravdy.

Je nesporné, že v režimu tzv. reálného socialismu neexistovalo konkurenční prostředí, rovnost před zákonem ani garance základních lidských a občanských práv a svobod, což jsou výchozí předpoklady pro usilování každého jedince o jeho vlastní prosperitu, úspěch a štěstí. Bujel tudíž protekcionismus, uplatňování skupinových zájmů a korupce. Stejně tak je jisté pravdou, že u nás existují vážné nedostatky v průhlednosti a kontrolovatelnosti legislativních i exekutivních procesů, nedaří se zajistit efektivní výkon státní správy, rychlou vymahatelnost práva apod. Nic z toho nás však nezabavuje podezření, že v „podhoubí“ korupce a jí podobného deviantního chování tkví **cosi ještě hlubšího**, cosi psychologického...

Položme si otázku první: na čem se vlastně zakládá **důvěra jedince v svět**? Na politických slibech či ekonomických vizích? Nikoli; zakládá se na dvou zcela konkrétních faktorech, které „fungují“ jak v každé rodině a mezi přáteli, tak samozřejmě i na úrovni celospolečenské:

na **čitelnosti (předvídatelnosti)** probíhající procesů a vztahů,
na možnosti jejich – alespoň částečného – **ovlivnění (participace)**.

Cožpak by totalitní ideologie mohly svého času dojít tak neuvěřitelné masové podpory, kdyby nenabízely lidem právě tyto dvě „jistoty“ – předvídatelnost a ovládnutelnost společenského (a v perspektivě vůbec veškerého) dění?

A nyní se nám vnučuje otázka druhá: daří se naší současné společnosti tento problém řešit? Začteme-li se do prací soudobých sociologů a politologů, zjistíme, že existují oprávněné pochyby o tom, že „euroamerická civiliza-

ce“ zvládá své sociální procesy na takové úrovni, aby prostředí, které se v ní utváří, zaručovalo jedincům více méně rovný přístup k základním zdrojům a tím u nich vytvářelo pocit bazální jistoty, stability a důvěry – prostě „fairness“ (řečeno slovy věhlasného politologa a filosofa Johna Rawlse).

● ● ●

Současná společnost jeví se jedinci právně, politicky, ekonomicky, kulturně, ale i mravně rozkolísaná, nepředvídatelná a individuálně neovlivnitelná. Jak výstižně konstatuje známý sociolog Zygmunt Bauman, její dominantní charakteristikou se stává „**tekutost**“. Nic nemá trvalou hodnotu, platnost tradičních principů a norem se relativizuje. Čas je měřítkem hodnoty, spotřeba je měřítkem významu: to, co jedinec nestačil ještě ani vstřebat a vřadit do struktury svého prožívání, chování a jednání, do řetězce svých zvyků, životních algoritmů a struktur smyslu, téměř vzápětí mizí, odhozeno coby „překonané“, „zkonzumované“, a je nahrazeno čímśi novým – tj. „lepší“, „dokonalejší“. Situace, události i lidé nám jako by „protékají“ mezi prsty, ne a ne je uchopit, pojmenovat, zastavit. V takto prožívaném světě vzniká živná půda pro to, aby znejistěný člověk sáhl po „osvědčených“ nástrojích, kterak učinit alespoň ten „svůj“ svět přehledným, zorganizovaným, vypočitatelným, a zejména řiditelným...

Korupci, ale spolu s ní též **klientelismus, nepotismus, lobbismus** aj. si tedy v této souvislosti troufáme chápat jako sociálně sice nepřijatelné, leč „funkční“ pokusy o „znovuoživení původního řádu“, **pokusy o odkrytí „pevných“ záchytných bodů ve společnosti, která je v neustálém pohybu, a tedy neuchopitelná**. Jsou to zoufalé mechanismy, jimiž se jedinec snaží vytvořit jakousi „záchrannou síť“ pro sebe a své blízké, upevnit si strukturu alespoň „pseudohodnot“, když už svět jakoby sám o sobě ztrácel jakoukoli hodnotu a tím i kompaktní smyslnost!

Slavný sociolog Anthony Giddens upozorňuje, že v myslí soudobého, zmateného a přetíženého západního člověka se odehrává cosi, co by bylo možné nazvat vzájemným prorůstáním předmoderního, moderního a postmoderního myšlení. Archaickými (předmoderními) prvky můžeme přitom

rozumět zejména hodnoty a normy, utvářené tradičními rodinnými vazbami (soudržnost rodiny, příp. „velkorodiny“ – tedy jakousi „klanovou mentalitu“) a náboženskou etikou. Prvky **moderními** chápeme principy, které zrodila industriální moderna, tzn. profesní soudržnost, loajalitu k zaměstnavateli, lásku, přátelství, sex, vrstevnické vztahy, vědecké poznatky, politické ideologie apod. Konečně pak prvky **postmoderními** rozumíme buď názorovou a hodnotovou pluralitu, toleranci a respekt, nebo – bohužel – i cosi méně příjemného: tendenci k morálnímu relativismu, skepsi a nihilismu.

● ● ●

Vraťme se k názvu našeho zamyšlení. Je tedy korupce návratem již překonaného anebo adaptací na to nové? Ve světle výše uvedeného lze odpovědět: platí obojí. Z historického hlediska jde jistě o jakousi znovuoživlou „klanovou mentalitu“, o způsob myšlení ve stylu „svět mě nezajímá, hlavní je zabezpečit rodinu.“ Není to však regrese samoúčelná; jejím smyslem je – jak by řekl psycholog – obrana lidského Ega, co neefektivnější adaptace na přespříliš náročnou životní situaci. Souhrnně řečeno, korupce a další zmíněné negativní podoby „klanového myšlení“ jeví se nám jako – zdánlivě paradoxní – popření původně kritického postoje moderny vůči tradici (hlášeného již od osvícenských časů ve jménu boje proti „předsudkům“) a jako **pokus o „tvrdé“ znovuoživení platnosti původních (tj. předmoderních) hodnot a jistot – ovšem ve zkarikované, deformované a tím i nebezpečné podobě**. Boj proti nim nemůže tudíž spočívat ve vynalézání a zdokonalování – sebelépe míněných – kontrolních mechanismů, zpřísnování sankcí či osvětového působení; základním nástrojem mycení těchto jevů může být pouze seriózní analýza společenských procesů a zajištění jejich transparentnosti a ovlivnitelnosti občanem – tedy zdokonalování demokracie! Nebudou-li tyto snahy probíhat viditelně a se seriózními výsledky, nelze do budoucna vyloučit šíření skeptických a nihilistických pocitů a nálad, ale bohužel ani možnou recidivu již zmíněných totalitních „řešení“...

PhDr. Petr NESVADBA, CSc.
Ilustrační foto Václav ŠEBEK

